

3. Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. – Т.1. Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко // Березіль. – 1992. – №1. – С. 101-131.
4. Мироненко О. Проблеми автокефалії церкви в Українській державі / О. Мироненко, Ю. Римаренко, І. Усенко, В. Чехович // Українське державотворення. – К. : Світ, 1997. – С. 383-387.
5. Огієнко І. До українського народу від міністра ісповідань / І. Огієнко // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження : наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теорет. конференції. 18-19 лютого 1997 р. – Кам'янець-Подільський ; К., 1997. – С. 76-79.
6. Пашенко В. Іван Огієнко / В. Пашенко // Історія України в особах. XIX-XX ст. – К. : Вид-во «Україна», 1993. – С. 289-296.
7. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт-Наш час, 2006.
8. Тимошик М.С. Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності / М.С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 229 с.

This article examines the contribution of Ivan Ogienko to the development of the spiritual heritage of the Ukrainian people. We describe the effect of intensification in religious knowledge and reference to the Orthodox Church in the sense of national spirit and identity of Ukrainian people. The basic views on the future of Metropolitan Church and the basic principles of spiritual education are mentioned. Author's work on religious texts are considered, as well as translation of the Scriptures, in the context of expansion of use of the Ukrainian language.

Key words: religion, Orthodox Church, Bible, spiritual education, church, nation, translation.

Отримано: 08.10.2016 р.

УДК 811.161.2(091)

С. О. Каленюк, Ю. О. Форошевська

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ОКРЕСЛЕННЯ ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА У ГАЛУЗІ МОВОЗНАВСТВА

Ця стаття розкриває головні напрямки розробок автора, висвітлює конкретні риси його лінгвістичних праць, розкриває взаємозв'язок української мови та процесів мислення, як індивідуальності, так колективу. На основі аналізу цих праць створено узагальнений висновок про самобутність досліджень автора, що зображає його власну концепцію функціонування української мови, її розвитку протягом віків, впливаючи на культурну та національну сферу життя народу й формування особистості українців.

Ключові слова: мовознавство, лінгводидактика, українська мова, національна свідомість, особистість.

Століттями формувалась мовознавча спадщина нашого народу, багато митців, письменників досліджували українську мову, приділяли увагу лінгвістичним процесам, що відбувались у ній, узагальнювали матеріал, на базі якого робили висновки про певні закономірності функціонування мови, її причини виникнення та взаємозв'язок із людським мисленням. Таким метром став й Іван

Огієнко, який розкрив духовний та лінгводидактичний потенціал рідної мови. Іван Огієнко був духовним лідером, людиною, яка стала втіленням просвітницького начала українського народу, громадським діячем. Ця багатогранна особистість присвячувала свій час культурному розвитку нації та всіма силами намагалась удосконалити життя українців, як в освіті, так у суспільно-побутовій сфері. Але окрім здобутків у своїй політичній та церковній діяльності, Іван Огієнко залишив величезну спадщину у галузі мовознавства та лінгводидактики.

Написані вченим понад півтора тисяч праць стосуються тієї чи іншої української ділянки історії, культури, мовознавства, філософії, історії держави, його дослідження і, зокрема, проблем окремішності й самобутності української мови, культури, історії української православної церкви, принесли йому ім'я та велич ученого світового масштабу. Але, де б і в якій сфері не працював, він завжди виступав, насамперед як державотворець: чи будучи міністром освіти, чи міністром сповідань в уряді УНР, чи будучи причетним до акту злуки УНР і ЗУНР в єдину соборну Українську державу, чи працюючи над законом про державність української мови незалежно від того, де він був, – в Україні чи в еміграції.

Митець написав ряд фундаментальних праць: «Нариси з історії української мови» (1927), «Костянтин і Мефодій» (1927-1928), «Пам'ятки старослов'янської мови» (1927), «Морфологія церковнослов'янської мови» (1927), «Повстання азбуки літературної мови у слов'ян» (1927). У 1937 р. І. Огієнко довів кількість своїх наукових праць до 441. З 1932 до 1939 рр. працював над перекладом Біблії та інших богослужбових книг із гебрійської та грецької мов на українську.

За будь-яких обставин, Іван Огієнко залишався тією постаттю із славної когорти визначних діячів українського відродження в широкому розумінні слова, що охоплює практично всі сфери суспільного буття, життя і діяльність якого досліджена ще не достатньо. Саме це засвідчує актуальність обраної для дослідження проблеми.

Діапазон інтересів ученого надзвичайно широкий, однак із упевненістю можна стверджувати, що провідну й найпильнішу увагу він приділяв проблемам вивчення лінгвістичних аспектів рідної мови та пошуку раціональних методів її навчання. Умові І. Огієнко вбачав «нашу національну ознаку, ... нашу культуру, ступінь нашої свідомості» [5, с. 126]. На створення І. Огієнком мовознавчих праць впливало декілька факторів. 3-поміж них: 1) природжена тяга вченого до питань мови, розуміння значення досліджень із мовознавчої проблематики для розвитку національної науки (практично не було такої галузі мовознавства, де б він не залишив свого сліду: кирилівська палеографія, церковнослов'янська мова, граматики (історична і сучасна), етимологія і семасіологія, фразеологія, лексикографія, стилістика тощо); 2) недостатня вивченість багатьох мовознавчих тем. Творчий доробок ученого в галузі лінгвістики надзвичайно плідний і різноманітний. 3-поміж найважливіших його праць можемо відзначити: «Короткий курс української мови» (К., 1918), «Українська літературна мова 16 століття і український Крехівський апостол» (Варшава, 1930), «Складня української мови» (Жовква, 1935), «Повстання азбуки і літературної мови у слов'ян» (Жовква, 1937), «Історія української літературної мови» (Вінніпег, 1951), «Українська літературна мова: Граматичні основи літературної мови» (Вінніпег, 1951), «Український літературний наголос» (Вінніпег, 1952) та ін. Дочасно зауважимо, що наукові дослідження вченого мали не лише теоретичний, а й прикладний характер. І. Огієнко, що був вчителем за фахом і за покликанням, глибоко розумів проблеми сучасної йому лінгвістичної освіти, шукав оптимальні шляхи їх подолання [1, с. 34].

Глибоке переконання в тому, що «наука чужою мовою не пускає в людині глибокого коріння» [5, с. 122] спонукала І. Огієнка до вироблення чітких засад навчання

рідної мови та рідною мовою. Принагідно зауважимо, що практичний методичний доробок ученого в цій сфері надзвичайно розмаїтий. Він розумів, що орієнтоване навчання можливе лише в тому випадку, коли спиратиметься на відповідне дидактичне і методичне забезпечення (навчальні посібники, підручники, читанки, наочні таблиці). Закономірно виявляється увага вченого до проблем практичного оснащення навчально-виховного процесу. З-поміж праць педагогічної проблематики найбільш актуальними, на нашу думку, були й залишаються: «Українська граматична література: Розгляд підручників по яких можна вчитися і вчити української мови» (К., 1908); «Українська граматики: Основи українського правопису: Підручник для 2-го та 3-го року навчання» (К., 1918); «Українська мова: Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови» (К., 1918); «Рідне писання. Українська граматики: Основи українського правопису: Підручник для 1-го року навчання» (Київ-Львів-Відень, 1921); «Головніші правила українського правопису» (Тарнів, 1922); «Чистота і правильність української мови: Підручник для вивчення української літературної мови» (Львів, 1925) та багато інших.

Справжнім громадянським подвигом І. Огієнко можна вважати запроваджене ним у 1933-1939 рр. видання часопису «Рідна мова», де розкривалися найактуальніші проблеми українського мовознавства та лінгводидактики.

Часопис «Рідна мова» проіснував сім років. Оцінюючи його роль, Іван Огієнко зауважував: «Рідна мова дала нашому громадянству кілька сот цінних статей на найрізніші теми нашого мовознавства, а серед них багато керівних та провідних засадничого значення» [1, с.269]. М. Тимошик з-поміж головних результатів функціонування означеного видання відзначає те, що на початку суто філологічне гасло «Для одного народу – одна літературна мова, один правопис», що було висунуте як кредо видання, поступово ставало «одним із засобів утвердження й здійснення ідеї національної соборності, ідеї об'єднання української нації» [5, с.134].

Під впливом публікацій журналу відбуваються позитивні зміни в мові інших україномовних друкованих органів, що поступово переходять на загальноукраїнський літературний правопис. Іншим досягненням часопису були: зібраний авторами «Рідної мови» величезний фактичний матеріал для створення термінологічних словників, а також словників місцевих говорів; з маркую заснованої при часописі «Бібліотеки «Рідної мови» вийшла низка підручників, самовчителів, довідників української мови. Окрім цього, завдяки систематичним публікаціям кращих зразків українського красного письменства читачі не тільки України, а й Галичини й діаспори мали можливість ознайомлюватись як із творами української класики, так і з новинками поточного літературного процесу в Україні. «Рідна мова» була своєрідним науковим і культурним осередком, що протягом свого існування підтримував тісні контакти з провідними науковими центрами Європи, обмінюючись виданнями й поширюючи інформацію про українське мовознавство й літературознавство в усьому світі.

Як державний діяч, І. Огієнко відзначає, що «без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, нема нації, а без свідомості нації – нема державності, як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення» [2, с.11]. Розвиваючи думку, вчений доходить висновку, що найголовніший і найцінніший елемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю, то соборна літературна мова, тому «державна, що не об'єднує всіх племен свого народу спільною соборною літературною мовою, завжди наражена й на політичне роз'єднання цих племен» [2, с.13].

Погляди І. Огієнка достатньо категоричні; того, хто не зростав на рідній мові, вчений вважав загубленими для нації, він «ціле життя буде безбат-

ченком, і справи рідної нації будуть йому чужі» [2, с.27]. Жінку вчений вважав чулішою до рідної мови, а тому й впливовішою на мовне виховання дітей. Найсвятіший і найперший обов'язок кожної матері – навчати дітей своїх рідної мови й зашепити їм правдиву любов до неї [2, с.28]. Матір для Івана Івановича Огієнка є «найміцнішою твердиною збереження та плекання рідної мови».

Оскільки мову плекають з дитинства, то відповідно, що й у дитячому віці ми формуємось, як справжні українськомовні громадяни. Рідномовна політика громадянина повинна будуватися на десяти найголовніших мовних заповідях. Через надзвичайну їх важливість наведемо їх у повному обсязі:

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.
4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомию нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу.
9. Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [2, с.15].

Не залишилася поза увагою великого патріота рідної мови і наукова термінологія. Ось що він говорить з цього приводу: «Кожний учений мусить працювати для вироблення і усталення якнайкращої наукової термінології зі свого фаху» [2, с.34]. Продовжуючи думку, педагог зазначає: «Усі вчені в своїх наукових працях, а надто в шкільних підручниках і в наукових статтях, мусять конче дотримуватися однієї для цілої нації спільної наукової термінології», адже, як підтвердив багаторічний досвід, «єдність наукової термінології – це сильний двигун розвитку науки, а тим самим і культури народу» [2, с.35]. У контексті Огієнкових зусиль щодо захисту й утвердження наукової, політично незаангажованої концепції походження української літературної мови, що бере початок із IX століття, значний інтерес для нашої мовознавчої науки становить його раннє дослідження «Історичний словник української граматичної термінології» (1908). Це була початкова реалізація задуму Огієнка – зібрати докупи всі мовознавчі терміни й простежити, як змінювалися вони протягом усіх історичних періодів вивчення нашими науковцями історичної граматики української мови (від граматик Зизанія, Смотрицького, Павловського, а також граматик Вагилевича, Левицького, Лозинського, Лучкая до нашого часу). Цінність словника в тому, що до нього було залучено немало слів-термінів від початків зародження української граматичної літератури, аби читачеві було видніше, яким шляхом розвивалася термінологія української мови. З особливим наголосом акцентував автор словника увагу на те, що, беручи в основу методології історичний підхід, що дає дослідникові найбільше об'єктивності, він ніде в своїх працях не виступав «законодавцем моди», а скрізь старався бути об'єктивним істориком

того, що було і що є в житті нашої мови. В єдиному місці дозволив собі емоційний відступ, констатуючи тенденцію до збільшення іноземних запозичень в українській мові: «... Наша власна українська мова в її різних численних говірках така багата, така колоритна, що просто гріх перед своїм народом поповнювати літературну мову нашу непотрібними позичками з мов чужих, скажемо, з польської чи московської» [3, с.15].

Після його смерті, згідно із заповітом, уся рукописна спадщина, зокрема й теки з «Етимологічно-семантичним словником української мови» передавалися Інституту дослідів Волині у Вінніпезі. Через різні обставини рукопис словника виявився далеко не готовим для друкування. Словник, про який йдеться, має ряд визначальних особливостей.

Перша. Іван Огієнко, маючи значний досвід укладання тлумачних словників, наводить величезний ілюстративний матеріал, аби дати можливість читачеві простежити розвиток того чи того слова «в живій тканині мови». Цінними з огляду на це є посилання на лексику творів Памва Беринди та Лавріна Зизанія, які рідко використовують наші мовознавці, але які переконливо засвідчують українські народні корені багатьох церковнослов'янських слів.

Друга. У своїй великообсяговій праці автор залишається вірним своєму лозунгові, адресованому до всіх українців світу: «Для одного народу – одна літературна мова, один правопис».

Третя. Огієнко одним із перших українських мовознавців, на противагу офіційним представникам радянської мовознавчої науки, глибоко науково виділяє значний лексичний ряд в українській мові давньоєврейського і тюркського походження, що стало можливим після багаторічної праці над україномовним перекладом Біблії із староєврейської і грецької мов. Магдаліна Куцюк образно назвала видання цього унікального словника пам'ятником Огієнкові на словникотворчій українознавчій ниві [1, с.126].

Отже, Іван Огієнко став безперечним лідером у сфері мовознавства, охопивши кожную галузь нашої української мови, привнісши у неї нові віяння, систематизувавши мовний матеріал. Автор був поєднувальною ланкою між народом та вічним вогнем невмирущості рідної мови, людиною, яка, як Прометей, несла іскри з українського джерела в маси.

Список використаних джерел:

1. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. – Львів : Фенікс, 1995. – 46 с.
3. Огієнко І. Рідна мова в українській школі. Замітки з методики рідної мови / І. Огієнко. – К. : Книгарня Є. Черепівського, 1918. – 32 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 141 с.
5. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополіт Іларіон) 1882-1972: життєписно-бібліографічний нарис / З. Тіменник. – Львів : Наук. тов-во ім. Т. Шевченка у Львові, 1997. – 227 с.

This article reveals the main problems of the author's heritage, high lights the specific linguistic features of his works, reveals the relationship of the Ukrainian language and thought processes as for individual, so for collective. The analysis of these works gives a generalized conclusion about the identity of the author, who creates his

own concept of functioning of the Ukrainian language and its development over the centuries, influencing the cultural and national sphere of life of the people and the formation of Ukrainian identity.

Key words: Ivan Ohienko, language, lingvodidactic, Ukrainian language, national consciousness, personality.

Отримано: 07.10.2016 р.

УДК 37.014(477.83-25)«1922/1926»І.Огієнко

І. Ф. Кметь

Львівський національний університет імені Івана Франка

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА

Розглянуто львівський період діяльності Івана Огієнка – викладача української мови Жіночої учительської семінарії у 1922-1926 рр., а також специфіку формування його шевченкознавчих поглядів в контексті культурно-освітнього розвитку Галичини в кінці XIX – на поч. XX ст.

Ключові слова: шевченкознавство, вчитель, українська мова, Жіноча учительська семінарія у Львові.

«Служба народіві – головна підвалина науки Христової. Усе своє життя я займався перекладом Біблії на українську мову. І я всією істотою своєю переконався, що головне в Святому Писанні – служити ближньому чи народіві, і ця служба мусить бути така ж, що це ми служимо Самому Богові: самовіддано і чесно», – наголосив І. Огієнко у своїй праці з нагоди 25-ліття архіпастирської діяльності. «Служити народіві – то служити Богові. Ми часто звемо Шевченка Пророком – це тому, що він ревно служив і Богові, і українському народіві», – Кобзареве Слово та Огієнкова Думка воедино переплелися на сторінках шевченкознавчих праць митрополита Іларіона. Читаючи сьогодні «Кобзаря», душою й серцем, за словами митрополита Іларіона, «чуємо Бога в Небесах» [17].

Шевченкознавчі праці Івана Огієнка, міністра освіти й віросповідань УНР, православного митрополита Вінніпезького і всієї Канади, ректора Кам'янець-Подільського університету, педагога, науковця-енциклопедиста, богослова, філософа, історика Церкви, палеографа, мовознавця, перекладача Святого Письма і богослужбових книг, культуролога, мистецтвознавця, дослідника усної народної творчості, народно-релігійного світогляду, публіциста, редактора і видавця, поета, літературного критика, вчителя української мови львівської Жіночої учительської семінарії у 1922-26 рр., заслуговують на особливу увагу. Кожен етап у житті І. Огієнка сприяв його розумінню знаковості постаті Тараса Шевченка в історії української культури.

Відзначення 100-ліття від дня смерті Кобзаря у 1961 р. спонукало митрополита Іларіона у Канаді замислитися над важливими завданнями шевченкознавства і систематизувати власні багатолітні шевченкознавчі напрацювання (окремі з яких уже з'являлися друком на сторінках часописів «Рада», «Віра і культура») у рукописний варіант книги [13]. За життя автора книга не вийшла друком, зате реалізовано цей задум у 2002 році завдяки фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка), співголовами якої є Анна Фігус-Ралько (Вінніпег, Канада) та професор, лауреат Огієнківської премії Микола Тимошик (Київ).